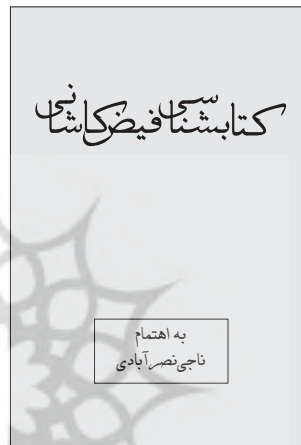

کتاب‌شناسی فیض کاشانی

• استاد سیدعبدالله انوار
کارشناس نسخ خطی

بعد از این بخش، قسمت دوم مقدمه می‌آید که در شرح حال ملامحسن است مبنی بر اینکه او به سال ۱۰۰۶ ق. در کاشان به دنیا آمد و پس از علم‌آموزی مقدماتی به اصفهان رفت و در آنجا به خدمت شیخ بهائی رسید و اجازه حدیث، یعنی نقل حدیث، از او گرفت و به سال ۱۰۲۹ ق. برای زیارت و مراسم حج به مکه عزیمت کرد و در این سفر برادر کوچک‌تر از خود را به دست قطاع الطریق از دست داد و مرگ این برادر اثر ژرفی در او گذاشت و چون از این سفر بازگشت به قم نزد صدرالدین شیرازی رفت و مدتی نزد او به شاگردی ایستاد و سپس داماد ملاصدرا شد و چون ملاصدرا به شیراز رفت، او نیز به شیراز رفت و دو سالی نزد ملاصدرا در شیراز ماند و در همین اوقات مورد ملاحظت شاه‌صفی قرار گرفت و به اصفهان آمد و بعد از شاه عباس صفوی دوم چون مسجد جامع اصفهان را تعمیر کرد، او را امام جمعه این مسجد نمود و در سال ۱۰۷۷ ق. که شاه عباس دوم درگذشت، دیگر در اصفهان نماند و عمر را گاه در قصر و گاه در کاشان گذراند تا آنکه به سال ۱۰۹۱ ق. درگذشت و به وقت مرگ هشتاد و چهار سال داشت. زمانی که امام جماعت مسجد جامع بود، نظرش درباره «وجود» و نیز رأیش درباره «غنا» سخت مورد انتقاد قرار گرفت.

در بخش سوم این مقدمه سخن از ویژگی‌های آثار علمی اوست. طبق قول نویسنده این کتاب، تا حدود چهل سالگی آثار او بیشتر در حول مباحث فقه است و از این سال به بعد بیشتر آثار او در مباحث عرفانی می‌باشد. نویسنده در بخش چهارم مقدمه از جست‌وجوهای خود در کتابخانه‌ها برای دسترسی به نسخ خطی ملامحسن فیض سخن می‌گوید و اضافه می‌نماید که چون به نسخه‌ای از کتاب‌های فیض دست می‌یافتیم، سعی می‌کردم مطالب آن نسخه را خلاصه کنم و در دسترس علاقه‌مندان گذارم. چون از این بخش فارغ می‌آید ضمن تشکر از کسانی که او را در نگارش این فهرست همراهی کرده‌اند، به فهرست می‌پردازد و از آنجا که مرحوم ملامحسن فیض دو فهرست

■ ناچج نصرآبادی، سیدمحسن. کتاب‌شناسی فیض کاشانی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷، ۴۴۴ ص، شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۱-۲۱۵-۴

این فهرست حاوی ۴۴۳ صفحه است که چند صفحه اول آن دربردارنده گزارش رئیس کنگره علمی و پژوهشی ملامحسن فیض، به همراه یادداشتی درباره ویرایش دوم و فهرست مندرجات آن می‌باشد. مقدمه کتاب از صفحه ۱۹ آغاز می‌گردد و تا صفحه ۷۲ در چهار بخش می‌آید: بخش اول مطالبی درباره تعریف و معنای واژه فهرست با عقائد گوناگون در آن است و سپس سوالی از تکوین و نگارنده فهرست کتابخانه می‌شود و ذیل آن می‌آید که نگارش فهرست یک کتابخانه یا از سوی مالک آن یا از ناحیه فرد دیگری صورت می‌گیرد. در صورتی که نویسنده کتاب همان نویسنده فهرست باشد، یعنی نویسنده کتاب‌ها خود دست به تحریر فهرست کتاب‌های خود زند، این فهرست به نام فهرست «خودنوشت» موسوم است و با فهرستی که دیگری نوشته فرق می‌کند و فهرست خودنوشت درحقیقت تحریر مختصر دیگری از خود کتاب است.

«خودنوشت» از کارهای خود داشته، ابتدا «فهرست اول» کتاب‌های فیض را که خود فیض تحریر کرده است، می‌آورد. در این «فهرست اول» ملامحسن فیض ۱۱۴ کتاب خود را به زیر فهرست می‌برد و می‌گوید داعیه من برای تحریر این فهرست‌نگاری درخواست‌های اخوان دنیوی بود و من هم این فهرست را از کارهای خود در سال‌های بین سی و چهل عمر در ۱۰۴۷ بیت و در تاریخ ۱۰۷۵ ق. فراهم آوردم. نخستین کتاب فهرست یکم کتاب صافی است و آخرین کتاب الرسالة الموسومة بشرح الصدر است. در این رساله او از حالات خود و حوادثی که بر او رفته است، مفصل سخن می‌گوید و با اتمام آن فهرست یکم را که «خودنوشت» است، پایان می‌برد و فهرست خودنوشت دوم آغاز می‌گردد.

هلال زبان این نسخه در این کتاب‌شناسی آمده است و چون تا حد مناسبی موضوع نسخه یعنی مطالب نسخه شرح داده شده است، لذا موضوع بحث نسخه نیز معلوم می‌شود. بدین ترتیب بحث در معرفی مطالب نسخه با این شرح او کامل می‌گردد و تا آوردن آغاز و انجام کتاب فهرست‌نگار مزبور به قسمت نسخه‌شناسی می‌رود. در این قسمت نیز با حروفی ریزتر به وجود این نسخه در کتابخانه‌های مختلف می‌پردازد و نشان می‌دهد که با فهرست‌های موجود، چند نسخه دیگر از این نسخه عجاله وجودش شناخته شده است و علاوه بر این هر نوع نسخه‌ای که او در کتابخانه‌ای یافته، نوع خط و تاریخ کتابت آن را آورده است و نیز در پایان هر نسخه مراجعی که این نسخه در آنها آمده، شرح داده شده است. در پایان تحت عنوان فهرست‌ها شش نمایه شامل «نمایه آیات و احادیث» و «نمایه کسان» و «نمایه کتاب‌ها» و «نمایه موضوعی» و «نمایه اشعار» و «نمایه منابع و مأخذ» را از صفحه ۳۷۳ تا ۴۳۱ به کتاب خود ضمیمه کرده است و مجموع این معرفی‌ها کتاب او را از لحاظ تبیین کتاب‌ها، چه از نظر کتاب‌شناسی و چه از نظر نسخه‌شناسی، بسیار مفید ساخته و تعلیقات او نیز فهرست کاملی درباره کتاب‌های مرحوم ملامحسن فیض است.

او می‌گوید: فهرست دوم فهرست آثاری است که از بیست‌سالگی آغاز کرده و تا ۸۳ سالگی ادامه داشته و در این فهرست صد کتاب می‌آید که کتاب‌ها به صورت پنج کتاب، پنج کتاب فهرست شده‌اند، مثلاً از کتاب یک تا کتاب پنج کتبی است در تفسیر قرآن و حدیث و در دومین پنج کتاب‌هایی که از شماره پنج آغاز می‌شوند و تا کتاب شماره ده می‌آیند و آنها آثاری‌اند که مستنبت از تنبیهات ظاهر قرآن و ظاهر حدیث است و بدین شکل کتاب‌های صدگانه این فهرست پنج به پنج می‌آید تا خاتمه می‌یابد و با پایان فهرست دوم کار فهرست‌های «خودنوشت» ملامحسن فیض پایان می‌پذیرد.

از صفحه ۱۳۳ کار فراهم آورنده این کتاب، یعنی محسن ناجی نصرآبادی، آغاز می‌شود. در این کار که فهرستی تحلیل‌گونه است. فهرست‌نگار فهرست هر نسخه خطی فیض را مثل همه فهرست‌نگاران در دو قسمت به شرح زیر می‌آورد. در یک قسمت درباره مطالب و مواد مندرج کتاب یا نسخه خطی بحث می‌کند و به قول فهرست‌نگاران بحث کتاب‌شناسی نسخه است. در این قسمت چون نام نویسنده و زمان حیات نویسنده معلوم است، لذا این فهرست‌نگار از آوردن این دو ماده صرف نظر کرده است و فقط در داخل دو